

Лекція 5
Загальні положення організації та
методів огляду місця події та трупа на місці виявлення

Лектор
к.м.наук, доцент кафедри патологічної анатомії, ННМІ СумДУ
зав. курсом «Судова медицина. Медичне право України»
Будко Ганна Юріївна

Місце події (пригоди) – ділянка місцевості або приміщення, де безпосередньо сталась будь-яка подія, що підлягає слідчому або судовому огляду.

Огляд місця події є невідкладною слідчою дією, яка спрямована на вивчення обстановки місця події, що відбулася, особи злочинця, мотивів скоєння злочину, а також інших обставин, що можуть мати значення для справи.

Слідчий огляд місця події – огляд слідчим місцевості приміщення, предметів та документів під час попереднього слідства.

За слідчою практикою, факт виявлення трупа людини є надзвичайною подією і тому вважається місцем події, незалежно від того, де сталася смерть даної людини.

Місце виявлення трупа – місце, де був виявлений труп, яке не завжди може бути місцем події (пригоди).

Огляд місця події і трупа на місці його виявлення як слідча дія регламентується статтями діючого Кримінально-процесуального кодексу України, зокрема ст. 237, 238, 252, 267, 361.

Стаття 237 КПК України. Огляд

1. З метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів.

2. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами цього Кодексу, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи.

3. Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів.

4. Особи, у присутності яких здійснюється огляд, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду.

5. При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування.

6. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

7. При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Звідси випливає, що огляд – це процесуальна дія, причому це первинна і невідкладна слідча дія, тобто вона проводиться слідчим, який при цьому є головною самостійною фігурою і цілком відповідає за його організацію і результати. Все, що роблять чи виявляють на місці пригоди, заносять у протокол, який складає слідчий під час огляду. Згідно з ст. 237 КПК України прокурор також має право оглянути місце пригоди, а ст. 361 передбачає огляд місце пригоди судом.

Протокол є основним засобом фіксації результатів огляду місця події. В ньому не повинно бути ніяких висновків, але докладно описані всі дії слідчого, все виявлене в процесі огляду в тому вигляді, в якому спостерігалось в момент огляду, перераховане та описане все вилучене під час огляду. До протоколу додаються фотознімки, плани, схеми місця пригоди, відбитки слідів тощо.

Після проведення огляду протокол зачитується всім особам, що брали участь у проведенні слідчої дії, при цьому роз'яснюється їх право робити зауваження. Зазначені особи можуть ознайомитися з протоколом особисто. Будь – які поправки повинні бути викладені в протоколі перед його підписанням. Протокол підписують: особа, яка проводила слідчу дію, допитана особа, поняті та інші особи які були присутні або брали участь у проведенні даної дії, зокрема і фахівець в галузі судової медицини. Бувають випадки коли особа, яка брала участь у проведенні слідчої дії відмовляється підписувати протокол, це зазначається в протоколі і підтверджується підписом особи, що проводила слідчу дію.

При огляді приміщення повинна бути присутня ще й особа, яка займає дане приміщення або відповідальний представник установи, організації чи підприємства. Наприклад, огляд магазину в зв'язку з крадіжкою повинен проводитися у присутності завідувача магазину або іншої матеріально-відповідальної особи чи представника відповідного торгу.

Огляд місця події повинен проводитися своєчасно: чим раніше після злочину, тим краще, оскільки сліди з плином часу можуть бути знищені. Такий огляд бажано проводити вдень при достатньому природному освітленні. Огляд уночі має ряд негативних моментів. Якщо огляд місця пригоди проводиться вночі, що було викликано його невідкладністю, то він повинен бути проведений повторно в денний час з метою заповнення прогалин, допущених уночі.

Стаття 238. Огляд трупа.

1. Огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта.

2. Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил цього Кодексу про огляд житла чи іншого володіння особи.

3. Після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті.

4. Труп підлягає видачі лише з письмового дозволу прокурора і тільки після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причини смерті.

Із змісту цієї статті випливає, що лікар є обов'язковим учасником огляду трупа на місці його знаходження, причому спеціальність лікаря не має значення. Перш за все це повинен бути фахівець – лікар судово-медичний експерт, а при його відсутності – лікар будь-якої спеціальності: патологоанатом, травматолог, терапевт, невропатолог, фтизіатр, стоматолог, педіатр тощо. Ось чому судова медицина вивчається студентами всіх факультетів медичних вузів.

Важливо, щоб в огляді місця пригоди при наявності трупа брав участь саме судово-медичний експерт, а не просто лікар, оскільки практика доводить, що участь лікаря, який не є спеціалістом в галузі судової медицини малоефективна.

Нерідко слідчий проводить огляд трупа без лікаря. Це може призвести до неприємних наслідків і помилок. Судово-медичний експерт чи лікар будь-якого профілю при участі в огляді місця події виступають, як спеціалісти (фахівці), але не як експерти, оскільки ніяка експертиза на місці пригоди не проводиться. Спеціальні медичні знання лікаря роблять слідчу дію, зокрема огляд місця пригоди, більш якісною і більш результативною.

Як учасник слідчої дії лікар не складає будь-яких документів, що відображають його діяльність. Все, що робиться і виявлено на місці події, як вже згадувалось, фіксується слідчим у протоколі огляду, а лікар допомагає слідчому в його складанні.

Стаття 239. Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією.

1. Ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування.

2. Труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається з додержанням правил статті 238 цього Кодексу. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан.

3. Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень.

4. У разі необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи.

5. Під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

6. Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час проведення слідчої (розшукової) дії. Якщо при ексгумації вилучалися речі та об'єкти для досліджень,

про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки.

Стаття 252. Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій.

1. Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим цим Кодексом. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки. Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством.

2. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів.

3. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору.

4. Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні.

Стаття 361. Огляд на місці.

1. У виняткових випадках суд, визнавши за необхідне оглянути певне місце, проводить огляд за участю учасників судового провадження, а якщо цього вимагають обставини, - за участю свідків, спеціалістів і експертів. Огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних.

2. Огляд на місці здійснюється згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом для огляду під час досудового розслідування.

3. На місці огляду учасникам кримінального провадження, які беруть у ньому участь, можуть бути поставлені запитання, пов'язані з проведенням огляду.

4. Учасники судового провадження при огляді мають право звертати увагу суду на те, що, на їхню думку, може мати доказове значення.

5. Проведення огляду і його результати відображаються у протоколі огляду місця та можуть фіксуватися технічними засобами.

Значення огляду місця пригоди і трупа надзвичайно велике. Воно визначається перш за все тим, що огляд є найважливішим джерелом отримання доказів. Один з засновників вітчизняної криміналістики професор Н.П. Макаренко (1925) писав, що огляд місця події є «наріжним каменем слідчих дій». Успіхи розслідування злочинів проти життя і здоров'я громадян часто знаходяться в прямій залежності від якості огляду місця події.

Принципи огляду місця події:

Здійснення огляду місця події підпорядковане певним принципам:

✓ **законність:** огляд необхідно проводити відповідно до діючих регламентуючих законоположень (відповідних статей КПК України);

✓ **своєчасність:** огляд місця події здійснюється негайно після отримання повідомлення про подію злочину, у будь-який час доби. Огляд може бути відкладений у зв'язку з несприятливими умовами (неможливість прибуття, відсутність транспорту, стан погоди), але з обов'язковим розпорядженням про охорону місця події. Своєчасність огляду забезпечує отримання всебічної інформації про подію і оперативність у здійсненні розшукових заходів;

✓ **об'єктивність і повнота огляду:** об'єктивність огляду означає всебічне дослідження всієї обстановки, слідів і речових доказів. Як правило, при огляді місця події слідчий виходить з первісної інформації про подію, отриманої після прибуття на місце події, а також з тих версій, що виникають під час огляду. Таких версій може бути декілька і згідно з кожною має здійснюватися огляд. Треба виходити також із контрверсій, які дозволяють давати інше тлумачення події, що мала місце, пам'ятати про можливі інсценування події, створення слідової картини, яка спотворює сутність події;

✓ **планомірність та системність:** слідчий огляд передбачає певний порядок у діях слідчого: визначення порядку огляду, його меж, послідовності пересування по території або приміщенню, що оглядається, а також визначення об'єктів (слідів, речових доказів), які можуть мати місце у зв'язку з подією злочину. Планомірність передбачає й обрання методів огляду (ексцентричний, концентричний та ін.). Під час огляду місця події вивчаються обставини, за яких відбулася подія, зміни у розташуванні різних об'єктів, сліди осіб, які вчинили злочин, знаряддя і засоби вчинення злочину, а також сліди,

залишені цими знаряддями. Увага слідчого має концентруватися також на речових доказах, виявлення яких пов'язане з подією злочину;

✓ **застосування науково-технічних засобів:** один з принципів огляду місця події, який стосується виявлення і фіксації слідів і речових доказів. Виявлення слідів під час огляду у багатьох випадках неможливо без застосування науково-технічних засобів. Так, виявлення слідів рук (невидимих і погано видимих), ніг, крові, мікрочасток вимагає застосування спеціальних науково-технічних засобів, значна їх кількість є у слідчій валізі, однак при огляді можуть бути використані також інші науково-технічні засоби, що передбачає залучення спеціаліста. Під час огляду місця події важливо дуже обережно поводитись з речовими доказами, щоб запобігти їх втраті або пошкодженню, яке виключило б їх використання для проведення експертизи. Тому при використанні науково-технічних засобів необхідно дотримуватись правил упаковки і фіксації виявленого. Важливим засобом фіксації окремих слідів, речових доказів, як і усіх обставин події, є фото- та відеозйомка. Застосована згідно з передбаченими правилами, вона сприяє найбільш об'єктивному відображенню загальної і слідової картини, які спостерігалися під час огляду місця події.

✓ **єдине керівництво оглядом:** слідчому, який проводить огляд місця події, підпорядковуються всі інші учасники (слідчі, працівники органів дізнання, спеціалісти та інші особи). Якщо справа дуже складна, керівництво оглядом може взяти на себе прокурор, начальник слідчого відділу, прокурор-криміналіст. Керівник огляду відповідає за його проведення, повне та об'єктивне дослідження обстановки, фіксацію ходу та результатів огляду.

Виконання зазначених принципів забезпечує отримання максимально можливої інформації. Своєчасно, повно і правильно проведений огляд дозволяє з'ясувати:

- суть події, що відбулася (злочини, нещасні випадки, самогубства);
- місце і час їх здійснення;
- число осіб, що брали участь у події;
- мотиви і цілі злочину;
- способи скоєння злочину;
- дії злочинців на місці події, шляхи прибуття і відходу;
- на що були спрямовані злочинні дії;
- фізичні та психічні особливості загиблого;
- можливі дії потерпілого перед смертю;
- характер і механізм утворення ушкоджень, виявлених при огляді трупа.

Учасниками огляду місця події є: слідчий, експерти, дільничні інспектори, відповідні спеціалісти, обвинувачений, підозрюваний, потерпілий, свідки. Огляд проводиться в присутності понятих.

Огляд місця події трупа на місці його виявлення організовує і проводить слідчий, тому всі учасники огляді діють за вказівкою і з дозволу слідчого. Всі учасники огляду повинні поводити себе на місці пригоди таким чином, щоб обстановка місця події не була змінена, а сліди пригоди (злочину) не були пошкоджені до їх детальної фіксації.

За необхідності слідчий отримує від учасників огляду місця події підписку із зобов'язанням не розголошувати відомості, які їм стали відомі в ході огляду. При цьому необхідно попередити про кримінальну відповідальність за ст. 387 «За розголошення даних досудового слідства або дізнання».

Уся робота з організації і проведення огляду місця події поділяється на три етапи: підготовчий, робочий, заключний.

1. Підготовчий (підготовка до огляду) етап складається з двох стадій:

1.1. Підготовка до виїзду на місце події:

- уточнення отриманих вихідних даних про подію;
- прийняття заходів з охорони місця події; надання допомоги потерпілим (виклик швидкої допомоги тощо), інших заходів, спрямованих на послаблення негативних наслідків або їх ліквідацію;
- визначення кола учасників огляду, створення слідчо-оперативної групи, до складу якої входять: слідчий (дізнавач), оперативні працівники, спеціаліст-криміналіст, судово-медичний експерт, інші спеціалісти, дільничний інспектор, кінолог; залучення інших осіб, участь або присутність яких під час огляду є необхідною або доцільною;
- перевірка готовності техніко-криміналістичних та інших технічних засобів;
- планування слідчим огляду місця події, розробка в складних випадках письмового плану в довільній формі, який визначає тактику огляду та відбиває послідовність виконуваних дій, функції окремих учасників слідчої дії. Вони визначені в нормативних актах МВС України, спільних подібних

документах різних правоохоронних відомств (Генеральної прокуратури і МВС України тощо). На цій стадії підготовки до огляду місця події відповідну роботу виконують чергові органів внутрішніх справ (інших правоохоронних структур), спеціалісти, наприклад, спеціаліст-криміналіст і слідчий чи дізнавач.

1.2. Підготовка на місці події, де головна роль належить слідчому:

- прийняття заходів із надання допомоги потерпілим;
- видалення сторонніх осіб і забезпечення охорони місця події;
- залучення понятих;
- коротке опитування потерпілих, очевидців;
- проведення за необхідності невідкладних оперативно-розшукових заходів з метою затримання злочинця;
- коригування плану дій або його розробку;
- розподіл обов'язків між учасниками групи на підставі плану (або одночасно з його уточненням чи розробкою).

2. Робочий етап складається із загального і детального огляду.

2.1. На стадії загального огляду:

- орієнтування на місці події, проведення попереднього огляду, визначення його меж, сприйняття обстановки в цілому і в нерухомому стані;
- здійснення орієнтуючої, оглядової фотозйомки;
- визначення вихідної точки огляду (умовного центра, периферії), коригування плану дій: послідовності, необхідних техніко-криміналістичних засобів;
- визначення методів обстеження місця події, які поділяються на види:

а) за характером дослідження: статичний і динамічний;

б) за охопленням обстановки: вибірковий (або суб'єктивний) і суцільний (або об'єктивний);

в) за глибиною дослідження: загальний і детальний;

г) за послідовністю дослідження (застосування засобів): концентричний - від умовної периферії до умовного центру (по спіралі, що згортається); ексцентричний - від центру до периферії (по спіралі, що розгортається); фронтальний (або лінійний) - від однієї межі до іншої; секторний, вузловий; огляд за квадратами, прямокутниками тощо. Статичний і загальний методи характерні для стадії загального огляду, динамічний і детальний - для детального. Бажано застосовувати суцільний метод, бо при застосуванні вибіркового методу можуть бути втрачені деякі сліди (тому він вважається менш ефективним).

2.2. На стадії детального огляду:

- з використанням обраних методів і техніко-криміналістичних засобів планомірно й ретельно, щоб нічого не було пропущено, обстежуються обстановка і всі об'єкти, що знаходяться на місці події, встановлюється їх місцезнаходження, взаєморозташування стосовно двох орієнтирів, форма, розміри, особливості (все, що може мати значення для розслідування злочину); об'єкти при цьому можуть братися в руки, переміщатися;

- здійснюється вузлова і детальна фотозйомка;
- об'єкти вилучаються, пакуються, хоча завершення відбувається на заключному етапі.

На цій стадії отримана інформація аналізується і оцінюється (звичайно, це має місце й раніше). На підставі цієї інформації будуються версії про характер події в цілому та окремі її обставини (особу злочинця, мотив, спосіб скоєння тощо). Звертається увага на негативні обставини, тобто такі обставини, які суперечать висунутій версії та звичайному для подібної ситуації перебігу, розвитку події. Вони є підставою для висунення версії про інсценування характеру події (наприклад, про вбивство, а не самогубство, як це намагався видати злочинець).

Огляд місця події поєднується з гласними і негласними оперативно-розшуковими заходами, а в деяких випадках і слідчими діями. До початку огляду, під час огляду (паралельно), інколи після його закінчення проводяться такі ОРЗ:

- 1) переслідування за "гарячими слідами" злочинців, застосування при цьому службово-розшукової собаки;
- 2) обстеження і прочісування місцевості, приміщень, що розташовані неподалеку, з метою виявлення і затримання злочинця, виявлення слідів, знарядь злочину, викраденого тощо;
- 3) виявлення і опитування свідків (насамперед очевидців);
- 4) орієнтування суміжних територіальних і транспортних підрозділів внутрішніх справ за прикметами осіб, викрадених речей;
- 5) перевірка місць можливого збуту викраденого;

б) перевірка слідів, інших об'єктів за криміналістичним обліком.

3. На заключному етапі огляду місця події слідчий:

- складає протокол огляду і необхідні плани, креслення (спеціаліст при цьому надає допомогу в описі слідів);

- упакує об'єкти, вилучені з місця події (спеціаліст в необхідних випадках також надає допомогу слідчому в упакуванні вилучених слідів, зліпків та інших речових доказів; при наявності постанови про призначення експертизи (або письмового завдання оперативного працівника) доставляє їх в експертну установу);

- вживає заходів до збереження об'єктів, що мають доказове значення, які неможливо вилучити з місця події; - вживає заходів щодо заяв, які надійшли від учасників огляду та інших осіб під час огляду. При складанні слідчим протоколу огляду місця події спеціаліст надає допомогу в описі слідів, повідомляючи такі відомості: які застосовувалися засоби для виявлення слідів; способи їх вилучення; місце знаходження слідів (предмет, на якому вони виявлені, характер поверхні); кількість слідів, їх вигляд (поверхневі або об'ємні, статичні або динамічні тощо), форму, розміри, індивідуальні особливості; спосіб додаткової фіксації слідів (фотографування, складання схеми).

Огляд трупа на місці його виявлення:

Огляд трупа (зовнішній огляд) переважно є складовою частиною огляду місця події, однак може проводитися й як самостійна слідча дія, коли труп оглядається поза місцем, де був виявлений. Стаття 238 КПК України зазначає, що зовнішній огляд трупа слідчий проводить з участю судово-медичного експерта і в присутності двох понятих. Коли неможливо викликати судово-медичного експерта, то запрошується найближчий лікар.

До завдань огляду трупа на місці події відносяться встановлення і фіксація:

1. Констатація факту смерті, а якщо вірогідних ознак біологічної смерті немає, то проведення реанімаційних заходів.

2. Встановлення первинного положення трупа та виявлення його можливих змін.

3. З'ясування питання щодо відповідності місця знайдення трупа місцю настання смерті.

4. Встановлення характеру та особливостей ушкоджень.

5. Допомога слідчому у правильному та послідовному проведенні огляду трупа і його описанні в «Протоколі».

6. Допомога слідчому у виявленні, описі, вилученні речових доказів біологічного походження та знарядь травми.

7. Консультування слідчого з питань подальшого дослідження трупа та речових доказів.

8. Висловлення попередніх суджень (в усній формі) про характер, механізм, давність утворення виявлених ушкоджень, про знаряддя травми, а також з інших питань медичного характеру, які виникають у слідчого в процесі огляду трупа.

9. За необхідності консультує слідчого при складанні постанови про призначення судово – медичної експертизи трупа та експертизи вилучених речових доказів біологічного походження.

10. Звертає увагу слідчого на всі особливості, які на його думку мають значення для даного випадку, а також дає пояснення з приводу виконуваних ним дій.

Огляд трупа проводиться в такому порядку, в такій послідовності:

1. Після прибуття на місце події судово-медичний експерт (лікар) встановлює ознаки, що свідчать про настання смерті.

Ознаки смерті поділяються на орієнтуючі (відносні) та достовірні.

До орієнтуючих ознак належать:

- пасивне положення тіла;
- блідість шкірних покривів;
- відсутність чутливості до різних подразників: термічних, больових, нюхових;
- відсутність рефлексів з боку рогівки, наявність яких перевіряється шляхом торкання до неї будь-яким предметом (у живої особи настає рефлекторне закриття очей, яке відсутнє у трупа), зіниць (у трупа зіниці не реагують на світло, у живої особи на світлі зіниці звужуються);
- відсутність дихання, кровообігу і серцебиття (перевіряється перевіркою пульсу);
- відсутність дихання.

Достовірні ознаки смерті поділяються на такі:

А. ранні трупні явища, до них належать:

- охолодження тіла;
- трупні плями;

- трупне залякання;
- початкова стадія висихання у вигляді підсихання окремих ділянок шкіри, слизової губ, рогівки очей.

Б. Пізніми трупними явищами є:

- гниття трупа;
- руйнування тіла тваринами та рослинами;
- муміфікація;
- жировіск;
- торф'яне дублення;

Складно встановити настання смерті у постраждалих від ураження електричним струмом, загиблих у результаті отруєння снодійним, наркотиками, від теплових і сонячних ударів тощо, при яких може спостерігатися «уявна» смерть, коли життєдіяльність організму ослаблена до такого ступеня, що зовні створюється реальне враження настання смерті.

2. Проводиться орієнтуюча фотозйомка трупа і визначається його положення відносно нерухомих об'єктів. Відстані від голови трупа і його кінцівок заносяться до протоколу огляду і до схеми місця події.

Положення (поза) трупа – це взаємне розташування окремих його частин одна стосовно одної і поверхні на якій він знайдений.

Якщо біля трупа є будь-які предмети та об'єкти, необхідно їх залишити без змін, описати, називаючи, який це предмет або об'єкт та де вони знаходяться по відношенню до трупа. Це також відноситься до слідів крові, сечі, блювотних мас тощо, тобто, до всіх слідів біологічного походження. Обов'язково описують їх форму, проводять вимірювання їх розмірів.

3. Труп фотографується без навколишнього оточення. Описуються поза трупа. Детально фіксується поза (наприклад, лежачи, сидячи, напівсидячи), а також положення окремих частин тіла: голови (її нахил і поворот); тулуба (наприклад, труп лежить на спині, або на животі, або на боці); кожної руки окремо (витягнутість, положення щодо тулуба, згинання в ліктьовому суглобі, положення долонь і пальців), ніг (витягнутість, згинання в суглобах тощо).

4. Оглядаються та описуються одяг, головний убір і взуття трупа. Необхідно вказувати: в якій послідовності одягнені предмети одягу; відповідність одягу порі року; стан одягу, головного убору і взуття (нові, поношені, цілі, розірвані); в якому положенні знаходяться предмети одягу (чи зміщені її окремі частини у бік, загорнуті догори); наявність усіх гудзиків та інших застібок; пошкодження на одязі, головному уборі і взутті (вид ушкоджень, їх форма, розміри і місце розташування); що знайдено в кишнях і інших місцях одягу, головного убору і взуття.

5. Під час огляду трупа судово-медичний експерт або лікар визначають його приблизний вік (на вигляд); зріст; статуру; колір шкірних покривів; температуру тіла; наявність або відсутність трупних явищ; стан статевих органів і заднього проходу; наявність індивідуальних ознак: татуювань, шрамів, відсутність будь-яких пальців на руках тощо. При описанні трупних явищ дають оцінку кожного з них в такій послідовності: ознаки охолодження на різних ділянках тіла, наявність трупного залякання, трупних плям та ознак поверхневого висихання, ознак гниття (якщо вони є). Одночасно проводять вимірювання температури тіла у прямій кишці, яке проводять тричі через кожні 30 хв. на протязі 1 години з одночасним вимірюванням температури повітря у приміщенні.

Значну увагу приділяють дослідженню трупних явищ, особливо ранніх. Детально описують колір трупних плям, їх розташування, проводять їх динамометрію, для чого робочою частиною динамометра у центрі поперекової ділянки тулуба трупа, якщо там наявні трупні плями, під прямим кутом натискають і утримують з сталою інтенсивністю 3 секунди. Час дослідження трупних плям визначають за годинником, а час їх відновлення — за секундоміром. Описують ступінь прояву трупного залякання в окремих групах м'язів, наявність ділянок висихання шкіри та слизових оболонок.

Під час проведення суправітальних реакцій – здатність окремих органів та тканин реагувати після смерті на зовнішні подразнення, починають з проби Чако, постукуючи по відповідних точках неврологічним молоточком з застосуванням удару середньої сили.

Точки Чако – місця на тулубі, руках та ногах (загалом їх 8), постукування по яких викликає локальне скорочення окремих м'язів.

Зіничну реакцію починають із встановлення розміру зіниць, а далі виконують пробу Білоглазова, для чого після розкриття повік з боків здавлюють очне яблуко та спостерігають за зміною форми зіниці. Через 10-15 хвилин після настання смерті зіниця набуває форми котячої зіниці.

Вивчають також реакцію зіниці на фармакологічну дію, яка основана на введенні пілокарпіну та атропіну в передню камеру ока. Шприцом з тонкою голкою вводять 1 % розчин пілокарпіну в передню камеру ока. При цьому прокол виконують зі скроневої сторони ока на незначній відстані від краю рогівки, притримуючи око. Голку розташовують паралельно площині радужки. Після того, як кінець голки дійде до середини зіниці, повільно вводять 0,1 мл розчину пілокарпіну та фіксують час максимального звуження зіниці. Аналогічно проводять і пробу з розчином атропіну, на який зіниця реагує розширенням. Якщо реакція зіниці тримається 3-5 сек. — то давність настання смерті складає до 5 годин, якщо 6-15 сек., то 10-14 годин, а якщо 20-30 сек., то смерть настала майже за 24 години до дослідження.

Для виявлення ідіомускулярної пухлини (м'язового валика) металевим стержем спричиняють міцні удари в середню третину двоголового м'яза плеча.

6. Описується і фотографується стан шкіри на обличчі, голові та інших вільних від одягу частинах тіла. З метою виявлення ушкоджень на голові уважно досліджується її волосиста частина; прощупуються кістки та хрящі; оглядаються порожнина рота (відзначають відсутність зубів, наявність коронок, протезів), шия (описують наявність синців, странгуляційної борозни та інших пошкоджень). Потрібно визначити форму грудної клітки, цілісність ребер при натисканні, а у трупів жінок — стан молочних залоз. При огляді живота потрібно вказати його форму, конфігурацію. При описуванні зовнішніх статевих органів — їх стан, наявність або відсутність вад розвитку, забруднень та слідів сечовиділення, у трупів чоловіків — сліди випорскування сім'я, стану калитки та яєчок при пальпації, у жінок — стан дівочої пліви, слизового присінка вагіни, характер виділень із статевої щілини, якщо вони є.

При огляді отвору відхідника обов'язково відмічають його стан до введення ртутного термометра при вимірюванні температури тіла. Потрібно вказати, чи отвір відкритий, зяє або замкнений, наявність виділень або забруднень, якщо вони є.

7. Виявлені на трупі ушкодження детально описуються й фотографуються. Якщо на трупі є ушкодження, їх описують після огляду окремих ділянок тіла, тобто після опису голови, шиї, тулуба, верхніх та нижніх кінцівок. Опис ушкоджень потрібно проводити у послідовності, яка прийнята в судовій медицині: локалізація ушкоджень, їх форма та розміри, особливості та стан шкіри навколо них тощо. Будь-які маніпуляції у ділянках ушкоджень заборонені.

8. Ретельно оглядається і фіксується стан поверхні, на якій знаходиться труп ("ложе" трупа), які предмети і сліди на ній виявлені (це можуть бути кулі, гільзи, піжі, ножі, сліди ніг, плями, схожі на кров тощо). При огляді та описанні «ложа» трупа — поверхні, на якій розташований труп, необхідно підкреслити його характер, наявність відбитка його малюнка на тілі трупа, забруднень, слідів крові та інших речовин біологічного походження, будь-яких предметів під трупом.

Наприкінці протокольної частини визначають, куди направлений труп, перелічують вилучені з місця події речові докази і місце, куди вони були направлені. Потрібно у заключній частині протоколу зазначити час закінчення огляду. Протокол підписують слідчий, експерти та поняті, які приймали участь у цій слідчій дії. До протоколу додають план огляду місця події з позначками трупа та речових доказів.

Якщо виявлений невпізнаний труп (тобто не знайдено документів, ніким не впізнаний на місці події), то необхідно зафіксувати ознаки зовнішнього вигляду, заповнюється також упізнавальна карта, робляться упізнавальні знімки. У таких випадках для фотозйомки інколи провадиться «туалет» трупа, реставрація.

У деяких випадках виникає необхідність у повторному огляді трупа або повторній судово-медичній експертизі після поховання. Для цього за постановою слідчого, затвердженою прокурором (ч. 2 ст. 192 КПК України), відбувається ексгумація трупа. Труп виймається з місця поховання в присутності слідчого, судово-медичного експерта та двох понятих, про що складається протокол, який підписують усі зазначені особи.

Валіза судово-медичного експерта повинна мати наступний вміст: сантиметрова рулетка, масштабна лінійка, пінцет, лупа, ножиці, динамометр, неврологічний молоточок, металева смуга, ртутний термометр, секундомір, гумові рукавиці, шприц з тонкими голками, два флакони з 1%-ми розчинами пілокарпіну та атропіну, пінцети.

Таблиці: «Схема протоколу огляду місця події»; «Схема плану місця події з переліком позначок»; «Реакції м'язів на різні подразнення – механічні, електричні, хімічні»; «Динаміка розвитку трупних плям»; «Різновиди слідів крові на місці події».

ЗРАЗОК ПРОТОКОЛУ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

« ___ » _____ р. при (денному, змішаному) освітленні слідчий прокуратури м. Суми Іванов І. І., за участю спеціаліста в галузі судової медицини –судово-медичного експерта _____ в присутності понятих _____ (вказати місце їх проживання) провів огляд місця події і трупа чоловіка на основі донесення чергового поліції смерть гр. К., 35 років. Місцем події являється буд. __, по вул. _____.

ДАНІ ОГЛЯДУ

Квартира, в якій виявлено труп К., знаходиться на 3-му поверсі трьохповерхового будинку і складається з однієї кімнати, двері якої виходять на загальний коридор. Кімната, де виявлено труп, площею 18 м², має квадратну форму. Навпроти дверей – вікно, яке виходить на вулицю. Біля стінки, праворуч від дверей стіл, на якому лежить порожній посуд. Навколо стола 3 табуретки. Біля стінки ліворуч від дверей – ліжко з подушкою, застелене блакитним покривалом. На ліжку лежить труп чоловічої статі.

Під час огляду трупа встановлено: труп лежить на животі, головою до вікна, голова на подушці, ноги спущені так, що ступні спираються на підлогу, ліва верхня кінцівка напівзігнута у ліктьовому суглобі і лежить під тілом у проекції грудної клітини, права верхня кінцівка розігнута в ліктьовому суглобі звисає з ліжка.

Одяг складається з: білої футболки з трикотажної тканини, спортивних штанів темно-синього кольору з синтетичної тканини і з білими повздовжніми полосами з зовнішніх боків, трусів типу «боксерки» захисного зеленого кольору з трикотажної тканини та чорних трикотажних шкарпеток. Одяг цілий, без сторонніх нашарувань та забруднень.

Труп особи чоловічої статі, на вигляд 40-50 років, довжина тіла 175 см, правильної будови та доброї вгодованості, колір шкіряних покривів блідий, температура тіла в прямій кишці 30 градусів. Через 1 годину – 29 градусів. Трупні плями розташовані на передній та бокових поверхнях тіла, яскраво виражені, синьо-фіолетового кольору, під час дозованого натиснення зникають та відновлюють свій колір через 5 хвилин. Дослідження проведено о 17 годині 05 хвилин. Трупне залякання наявне тільки в жувальних м'язах, ознаки гниття відсутні.

Волосиста частина голови без ушкоджень, очі заплющені, рогівка мутна, сполучнотканинні оболонки очей з дрібними темно-червоними крововиливами, отвори вух та носа вільні, отвори рота і носа вільні, губи темно-синього кольору, зуби свої, неушкоджені, кінчик язика прикушений передніми зубами, темно-брунатного кольору. Під час пальпації кісток і хрящів ушкоджень не виявлено. Грудна клітка циліндричної форми, живіт на рівні реберних дуг.

У верхній третині шиї розташована петля із дроту, кінець якої перерізаний. Під петлею наявна странгуляційна борозна темно-коричневого кольору, що має косо-висхідний напрямок, незамкнена, відкрита у потиличній ділянці голови, більш виражена на передній поверхні шиї.

Труп направлений до міського морга для судово-медичного дослідження.

З місця події вилучений дріт і направлений до відділення судово-медичної криміналістики.

Початок огляду 15.00 година.

Закінчення огляду 16 годин 30 хвилин.

Слідчий: Підпис

Спеціаліст в галузі судової медицини:

Судово-медичний експерт Підпис

Поняті Підписи